

DATE NOI PRIVIND SFÎRȘITUL CULTURII VERBICIOARA

DE

D. BERCIU

Identificată în 1949 prin săpăturile de la Verbicioara-Dolj, cultura epocii bronzului denumită Verbicioara¹ a fost documentată prin cercetările ulterioare în întreaga Oltenie, în vestul Munteniei (pe malul stîng al Oltului), în Banat, în R.S.F. Iugoslavia și mai puțin în nord-vestul Bulgariei. Este una dintre culturile reprezentative ale epocii bronzului în special în Oltenia, unde au putut fi deosebite în evoluția sa cinci faze corespunzătoare perioadelor mijlocii și celei tîrzii ale epocii bronzului².

Descoperirile făcute la Orodul, Gubaucea, Verbița, Sălcuța³, Fărcașele, Govora-sat, Slatina și Vlădești⁴ au permis precizarea ultimelor două faze (IV și V), în care s-au constatat puternice influențe și chiar pătrunderi de tip Gîrla Mare în aria culturii Verbicioara și strînse legături cu ultimele două faze ale culturii Tei (IV și V) din Muntenia. Referitor la ornamentarea ceramicii, s-au semnalat unele elemente Wietenberg⁵, iar în privința modului de viață, ilustrat de tipul așezărilor, au fost amintite unele asemănări cu cultura Noua. În ceea ce privește ultimul aspect al culturii materiale a epocii bronzului din Oltenia, corespunzător subfazei V b, s-a sesizat o pondere mai mare a elementelor Gîrla Mare.

Studiul descoperirilor din Oltenia în legătură cu cele din regiunile învecinate a dus la o înțelegere mai amplă a schimbărilor ce au avut loc la sfîrșitul epocii bronzului și în perioada de tranziție la epoca fierului în regiunile Dunării Mijlocii și ale Dunării de Jos, schimbări ce explică din ce în ce mai clar participarea populațiilor din regiunile carpato-dunărene la mișcările și transformările culturale și etnice cunoscute sub denumirea de „marea migrație egeeană”.

În studiul de față prezentăm o serie de descoperiri noi (fig. 1) ce contribuie la o mai bună cunoaștere a fazelor tîrzii ale culturii Verbicioara și aruncă unele lumini și asupra procesului de încheiere a epocii bronzului.

1. *Vulturești* (jud. Olt). Cu prilejul unei cercetări de suprafață făcute în 1970 pe teritoriul comunei Vulturești, situată în zona deluroasă din nordul județului Olt, au fost adunate fragmente ceramice și fusaiole care atestă o așezare din fazele tîrzii ale culturii Verbicioara.

¹ SCIV, 1, 1950, 1, p. 103—107.

² SCIV, 2, 1951, 1, p. 229—243; SCIV, 3, 1952, p. 149—157; Materiale, 3, 1957, p. 179—185; D. Berciu, SCIV, 12, 1961, 2, p. 227—239; idem, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 123—161.

³ D. Berciu, *Contribuții la problemele neolitice în România, în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 339, fig. 140/5; fig. 151/1—5, 7—9.

⁴ Materiale, 7, 1961, p. 131 și p. 139.

⁵ *Ibidem*, p. 132, fig. 1/9; p. 133, fig. 2/2.

În 1972⁶ s-au făcut în locul respectiv scurte săpături. Deși nu s-au putut face observații stratigrafice clare, dat fiind faptul că depunerile de locuire din locul cercetat alternează cu nivele de alunecări pe pantă, s-a recoltat în schimb un material interesant pentru studiul perioadei finale a epocii bronzului din vestul Munteniei, folosindu-se cu precădere criteriile tipologice-comparative.

Ceramica descoperită este foarte variată. Din punct de vedere tehnic se poate observa că lutul din care au fost modelate vasele a fost în general bine frământat cu nisip și uneori cu pietricele. În acest sens se deosebesc două categorii ceramice, care corespund și unor anumite forme. Există o categorie mai grosolană a borcanelor cu unul sau două briuri alveolare (fig. 2/7) din pastă mai puțin îngrijit lucrată și o categorie corespunzătoare cănilor, ceștilor, castroanelor și altor forme lucrate dintr-o pastă fină, cu nisip mărunț. Suprafața vaselor este în general bine netezită, uneori cu slip lustruit, avînd o culoare ce variază între castaniu-roșcat cenușiu și negru-cenușiu. Ornamentarea vaselor este destul de variată, atît prin motivele decorative, cît și prin modul de execuție al acestora. Prezentăm aci cîteva din descoperirile mai caracteristice:

— Cească cu două torți suprainălțate, fund profilat inelar, cu corpul scund, de formă, văzută de sus, aproximativ pătrată. Suprafața cu slip ușor lustruit de culoare cărămizie-castanie deschisă are mijlocul decorat cu caneluri fine verticale (fig. 3/1).

— Fragment de vas de dimensiuni mari cu marginea îndoită spre exterior. Sub margine este ornamentat cu un șir de triunghiuri hașurate pentru a reține incrustația de culoare albă. La unghiurile inferioare ale triunghiurilor apare cîte o adîncitură făcută cu un „vîrf” cu secțiunea triunghiulară (fig. 2/1).

— Fragment de vas cu corpul bombat, gît relativ scurt, înclinat spre interior și ușor arcuit în afară, marginea îngroșată, răsfrîntă la exterior, cu o toartă pe umăr (fig. 2/2 și 4/1). Vasul era ornamentat cu benzi alcătuite din linii dese și înguste, paralele și executate prin incizie, dar și prin împunsături succesive. Sub marginea ce încinge gîtul vasului se află o bandă, iar de o parte și de cealaltă a torții se găsesc două benzi. Pe corpul vasului este un ornament meandric.

— Fragment de strachină cu umerii rotunjiți și cu marginea în „colțuri”, avînd o toartă pe umăr (fig. 2/5). Corpul vasului a fost ornamentat cu benzi spiralice, alcătuite din linii realizate prin împunsături succesive. Pe gît apare o bandă orizontală executată în aceeași tehnică, iar pe marginea vasului un șir de triunghiuri cu hașuri incizate pentru a menține materia colorantă.

— Un fragment de vas cu corpul bombat și gîtul cilindric este bogat ornamentat cu benzi din linii orizontale și verticale combinate cu șiruri de puncte adîncite. În cadrul ornamentului complex apare și motivul „solar”, avînd în interior benzi dispuse în cruce, iar în spațiile formate de cruce, benzi în unghi, avînd laturile paralele cu brațele crucii.

Pentru ornamentarea acestui vas s-a practicat tehnica împunsăturilor succesive, a inciziei și a imprimării (în Muzeul Slatina).

⁶ Săpăturile au fost efectuate de Muzeul de la Slatina. De la suprafață au fost adunate fragmente ceramice de Ciucă Ion, profesor în satul Vulturești.

Fig. 1. Harta descoperirilor prezentate
 in articol: 1 Vulturești (Olt); 2 Copă-
 celu (Vilcea); 3 Oenița (Oe. Mari-Vilcea);
 4 Cărpiniș (Vilcea); 5 Căzănești (Vilcea);
 6 Slatina; 7 Fărcașul de Sus (Olt);
 8 Hotărani (Olt).

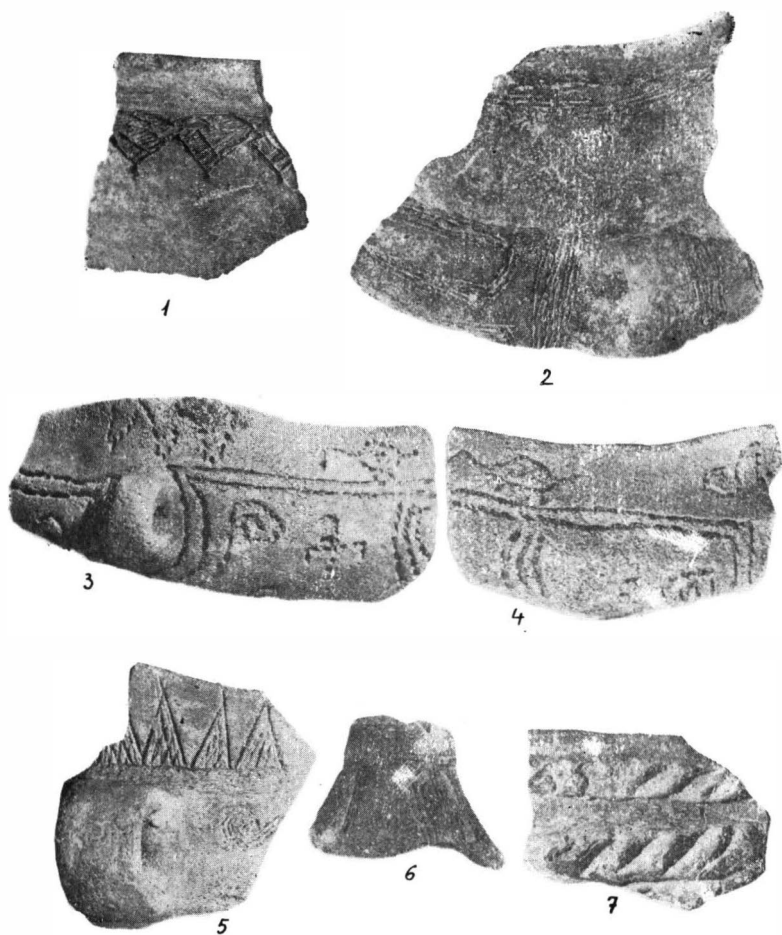
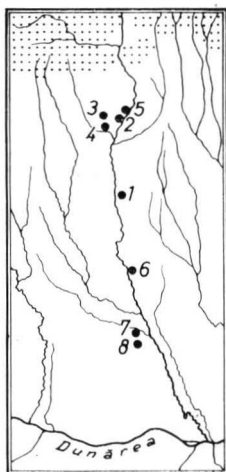

Fig. 2. Fragmente de vase din așezarea de la Vulturești.

Fig. 3. Vase. 1 Vulturești; 2 Slalina (Crișan II).

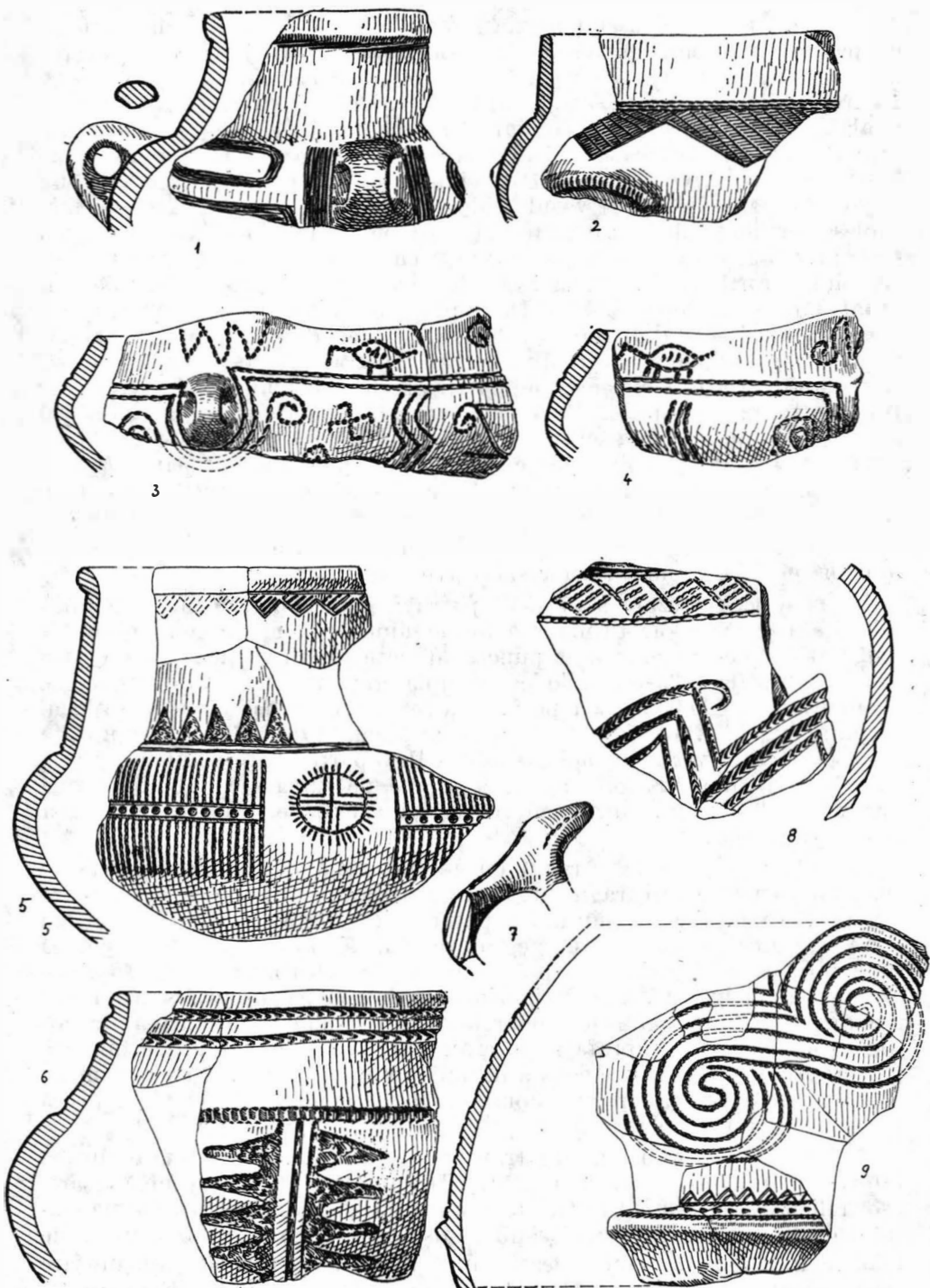

Fig. 4. Fragmente de vase. 1, 3-4 Vulturești; 2 Hotărani; 5-6 Copăcelu; 7-9 Ocnița.
<https://biblioteca-digitala.ro>

— Un interes deosebit prezintă o strachină largă cu corpul bombat, cu partea superioară adusă spre interior, avind buza în colțuri (acestea reprezentind mai exact o ușoară înălțare a buzei (fig. 2/3—4, 4/3—4). În dreptul fiecărui „colț” se află cite o tortiță în bandă îngustă cu secțiunea ovală. Vasul a fost ars secundar. Ornamentarea a fost realizată prin împunsături care formează linii adinci incrustate cu o materie făinoasă albă. Motivele decorative sînt pe cit de simple pe atît de variate. Două linii orizontale paralele separă vasul în două zone ornamentale. Aceleași linii ocolesc torțile pe dedesubt în formă aproape semicirculară. Sub torți o a treia linie paralelă are capetele terminate cu spirale plasate de o parte și de cealaltă a torților. Cele două zone delimitate prin liniile orizontale sînt ornamentate în chip deosebit. Deasupra unei torți apare un motiv asemănător unui triplu V. Sub o înălțare a buzei, care corespunde desigur unei torți, distingem un motiv, parțial păstrat, asemănător literei M. Sub o altă înălțare a buzei se mai păstrează din motivul decorativ doar un rest în formă de spirală. Între motivele menționate apare pe cele două fragmente reprezentarea schematizată a unei păsări (rață?), într-un caz cu două picioare, în al doilea caz cu patru (!!) picioare. În spațiile dintre torți apare un motiv din trei linii paralele ce se frîng. La stînga lor apare un capăt de spirală. Între acest decor și o toartă apare o cruce încirligată.

Un alt fragment provine de la o cupă cu picior, ornamentată cu linii în tehnica împunsăturilor succesive (fig. 2/6).

În aceeași așezare s-au găsit patru fusaiole, lucrate într-o tehnică asemănătoare vaselor. Prima are forma unui trunchi de con, înaltă de 0,01 m și este ornamentată cu puncte adîncite și linii verticale făcute prin împunsături (fig. 5/3a-b). Al doilea exemplar are forma unui vas bitronconic cu înălțimea de 0,035 m cu perforația ce merge numai pînă la mijlocul corpului (fig. 5/5). A treia are o formă conică, înaltă de 0,03 m cu suprafața decorată cu linii verticale incizate adînc. Pe o parte apare o linie în spirală (fig. 5/4). Ultima fusaiolă, păstrată numai pe jumătate, este de formă aproximativ sferică și ornamentată cu șanțulețe verticale în felul unor coaste (fig. 5/6).

În așezarea de la sfîrșitul epocii bronzului de la Vulturești s-au găsit de asemenea trei fragmente de figurine antropomorfe de lut, lucrate din pastă fină. Ele au suprafața puternic corodată, de culoare variind între cărămiziu-castaniu și negru-cenușiu. Prima reprezintă partea superioară a unei figurine de tipul caracteristic culturii Gîrla Mare, dar neornamentată (fig. 5/1). A doua figurină este de un tip deosebit. Se păstrează numai partea inferioară cu picioarele schițate numai la partea de jos (fig. 5/2). Deși are suprafața puternic corodată, se mai poate observa parțial ornamentarea care constă în linii și puncte adinci. A treia figurină este asemănătoare ca tip cu a doua, dar mai neglijent modelată și lipsită de simetrie (Muz. Slatina).

Un celt de bronz de tip transilvănean provine, după cite sîntem informați, din zona așezării (fig. 5/7). Din bordura găurii de înmănușare, ușor reliefată, pornește o tortiță bine păstrată. Pe tortiță se vede urma ciotului de la turnare, rupt și ciocănit. Tăișul este drept și poartă urme de folosire îndelungată. Din aceeași cauză marginea găurii de înmănușare este plesnită. Fețele mari ale celtului sînt plane, secțiunea hexagonală,

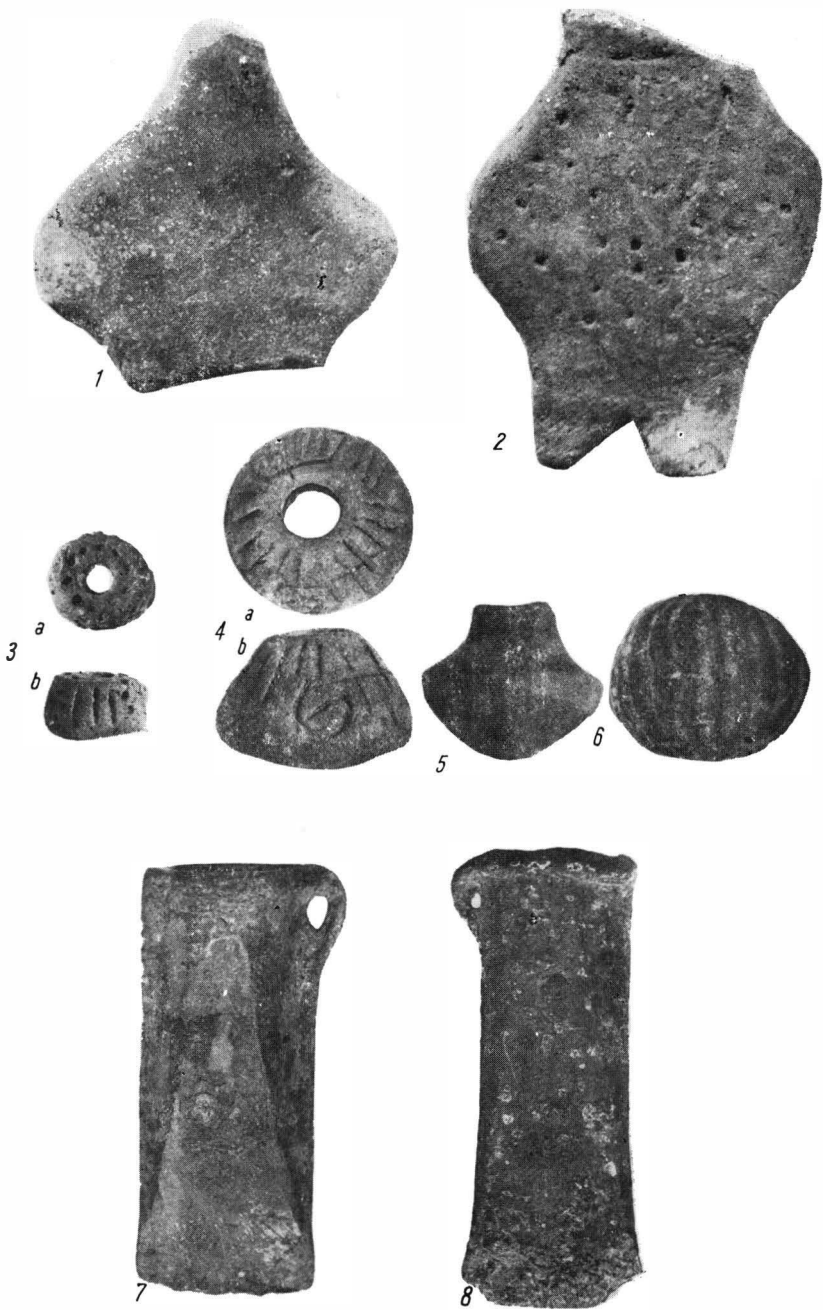

Fig. 5. Vulturești. 1—2 statuete antropomorfe; 3—6 fusaiole; 7 celt de bronz de la Vulturești, 8 celt de bronz de la Căpățelu.

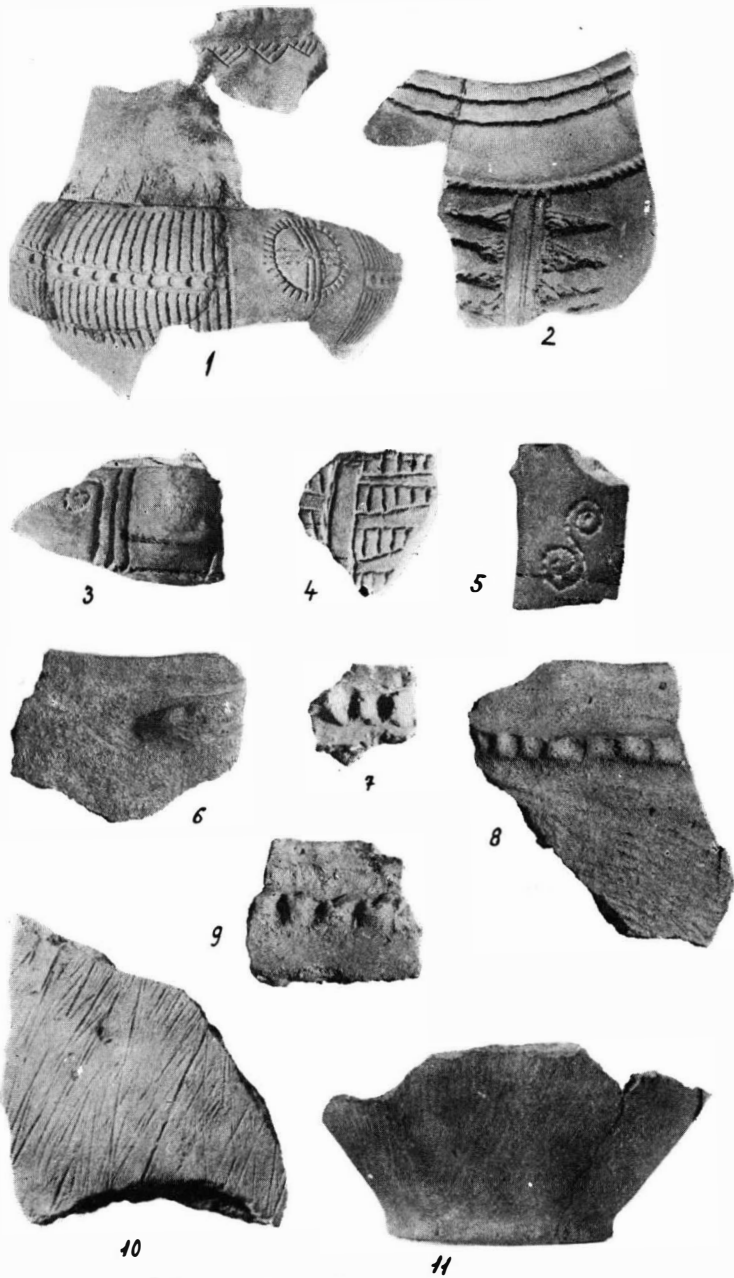

Fig. 6. Copăcești. Fragmente ceramice.

Fig. 7. Fragmente de vase. 1 Ocnița; 2-3 Cărpiniș; 4-5 Căzănești; 6-7 Fărcașul de Sus.

Fig. 8. Vase. 1 Slatina (Crișan II); 2 Fărcașul de Sus.

patina de culoare verde închis. Are lungimea de 0,097 m și greutatea de 210 g. Conform clasificării făcute de Mircea Rusu, piesa aparține tipului transilvănean, varianta C 1⁷.

Copăcelu (fost Valea Răii, municipiul Rîmnicu Vilcea). În urma unor lucrări de interes public, s-a întreprins în 1969 executarea unor cercetări de salvare⁸. Pe lângă stratul de cultură Criș, s-au găsit urme ale unei așezări de tip Verbicioara. A fost degajată parțial o colibă de formă ovală cu vatră în interior. Pe vatră și în jurul vetrei s-au găsit fragmente ceramice, mari suporturi de vatră și un celt de bronz (fig. 5/8).

Ceramica se caracterizează în special prin pasta frământată în amestec cu nisip mai mult sau mai puțin fin sau chiar cu vatră și pietricele. În funcție de degresantul folosit se deosebesc două categorii ceramice. O categorie din lut cu nisip fin, căreia îi aparțin căni, cești ori castroane, avînd suprafața bine netezită și adesea bogat ornamentată și o altă categorie din lut cu pietricele, căreia îi aparțin vasele borcan, avînd zona superioară încinsă cu un briu alveolar, suprafața mai neglijent netezită sau uneori acoperită cu barbotină (fig. 6/6—11).

Materialul arheologic descoperit în săpăturile de salvare de la Copăcelu, deși redus cantitativ, prezintă totuși elemente specifice cu privire la evoluția tîrzie a culturii Verbicioara. Se remarcă în mod special cîteva fragmente de vase pe care le prezentăm în cele ce urmează.

— Un fragment provine dintr-un vas cu corpul bombat, gît relativ înalt, cilindric cu marginea ușor indoită și îngroșată spre exterior (fig. 4/5=6/1). Sub marginea delimitată printr-o linie incizată se află un șir de unghiuri largi, cu virful în jos, avînd interiorul hașurat cu linii oblice, paralele. Alte două linii paralele apropiate delimitează gîtul de corpul vasului. Deasupra acestor linii se află un șir de triunghiuri alungite, cu virful cel mai ascuțit în sus. Suprafața triunghiurilor a fost scobită cu un virf ascuțit pentru a menține pasta incrustată. Corpul poartă un decor complex, din linii paralele verticale, realizate prin împunsături, probabil cu un instrument special cu mai multe virfuri alăturate. Suprafețele acoperite de aceste linii au pe mijloc o bandă formată din două linii orizontale ce încadrează un șir de adîncituri circulare. Între două zone cu ornamentul descris apare motivul „solar”, cercul cu raze scurte, iar în interior crucea avînd brațele formate din cîte trei linii paralele. Modul de realizare al motivului „solar” este tot în tehnica împunsăturilor succesive. Este probabil că acest motiv apărea de două ori pe corpul vasului și anume pe direcția opusă torților vasului. Deși nu s-a păstrat nici un rest de toartă, observăm că la extremitatea din stînga fragmentului, corpul vasului este mai gros, indicînd locul unde era plasată una dintre torți.

— Al doilea fragment indică o formă cu profilul corpului bombat, gîtul înclinat spre interior (fig. 4/6 = 6/2). Sub margine apar două benzi-șanțuri, orizontale și paralele realizate prin împunsături oblice. Pe linia de demarcație dintre corp și gît apare o bandă-șanț făcută cu un instrument cu unul sau mai multe lame (dălțițe) care prin imprimare repetată dau un șanț cu fundul zimțat. Pe corpul vasului, de o parte și de alta a unei linii

⁷ Mircea Rusu, *Sargetia*, 4, 1966, p. 17 și urm, fig. 3.

⁸ La care au participat și Sergiu Purice și Mariana Cîntănescu-Ioșifaru. Cercetarea a fost efectuată în cadrul colaborării între Institutul de arheologie din București și Muzeul din Rm. Vilcea.

verticale adâncite, apare cite un șir de triunghiuri așezate orizontal, avînd suprafața adînc excizată prin scobire cu un instrument ascuțit.

— Mai remarcăm un fragment de toartă de vas ornamentat cu un motiv spiralic asemănător literei S, executat prin împunsături (fig. 7/5).

Celul de bronz găsit în locuință este un exemplar masiv, cu gaura de înmănușare ovală, avînd o bordură în relief, de la care pornește o tortiță. Tăișul drept are colțurile rupte din vechime (fig. 5/8). Suprafețele mari sînt plane. Pe suprafețele laterale sînt schițate, la partea superioară, pe ambele părți, cite două triunghiuri. Are înălțimea de 10,9 cm. Prin forma sa, celul descoperit la Copăcelu aparține variantei A 2 în clasificarea făcută de Mircea Rusu ⁹.

3. *Ocnîța* (Ocele mari, jud. Vilcea). În cursul săpăturilor efectuate în anii 1968—1975 s-au descoperit și fragmente ceramice din fazele tîrzii ale culturii Verbicioara, dintre care menționăm pe cele mai caracteristice.

— Cîteva fragmente provin din corpul unui vas de dimensiuni mari, lucrat din pastă fină, bine frămîntată, cu nisip, avînd suprafața exterioară cu slip lustruit, de culoare castaniu-cenușiu (fig. 4/9 = 7/1). Corpul vasului era bombat. O bandă orizontală, puternic reliefată, împarte suprafața vasului într-o zonă inferioară neornamentată și alta superioară bogat ornamentată. Imediat deasupra benzii orizontale în relief se află o bandă din trei șiruri paralele de împunsături succesive, fiecare avînd un aspect aparte. Deasupra acestei benzi se află un șir de unghiuri cu virful în sus și acestea realizate în aceeași tehnică. Pe restul suprafeței superioare a fragmentului se desfășoară oblic un motiv din spirale largi continui, realizate cu multă îndemînare, în tehnica împunsăturilor succesive, probabil cu un instrument special, cu mai multe virfuri.

— Un alt fragment de vas provine din pîntecul ușor bombat al unui vas de dimensiuni relativ mari (fig. 4/8) din pastă fină, avînd suprafața tratată cu slip foarte fin de culoare castanie deschis, ușor roșcată, în care scîlpesc paiete foarte fine de mică. Corpul acestui vas este ornamentat la partea superioară cu o bandă orizontală, în interiorul căreia se află un șir de romburi hașurate. Mai jos, pe pîntec, se poate urmări numai în parte o bandă de trei linii dispuse în zig-zag. Una din laturile care formează unghiurile de la partea superioară a zig-zagului se continuă lateral cu o mică prelungire aproximativ semicirculară. Ornamentele descrise au fost executate în tehnica împunsăturilor succesive, cu observația că pe banda în formă de zig-zag se văd clar împunsăturile oblice, regulate, foarte apropiate, realizate desigur cu un instrument cu mai multe virfuri ascuțite.

— Mai amintim un fragment din toarta unei cești, caracteristică prin formă și ornamentare fazei III a culturii Verbicioara (fig. 4/7). Se termină cu o prelungire relativ conică, avînd suprafața superioară decorată cu șiruri de puncte adâncite, cărora li se alătură linii fin incizate.

4. *Cărpiniș* (Ocele Mari, jud. Vilcea). Cu prilejul săpăturilor unei cărămidării s-au găsit cîteva fragmente ceramice din etapa finală a epocii bronzului, dintre care unele au aspect hallstattian timpuriu. Se remarcă un fragment de vas lucrat din pastă fină, compactă, avînd suprafața cu slip negru lustruit (fig. 7/2). Pe acest fragment apare un motiv format din două triunghiuri opuse la unul din virfuri. Interiorul triunghiurilor este hașurat

⁹ Mircea Rusu, *op. cit.*, fig. 1.

cu linii adinci incizate ca și laturile triunghiurilor. În interiorul inciziilor se observă și împunsături. În unghiurile laterale formate din alăturarea celor două triunghiuri se formează din linii frunte un motiv aproximativ spiralic, realizat, de asemenea, prin incizii și împunsături.

Un alt fragment de ceașcă sau de castronaș (fig. 7/3) lucrat din pastă fină, cu suprafața bine netezită, are sub margine o bandă ușor oblică, din trei șanțulețe ușor adîncite. Acest fragment de vas este specific ceramicii hallstattiene timpurii, atît prin ornamentare, cit și prin tehnică.

5. *Căzânești* (Rîmnicu Vîlcea, jud. Vîlcea). De pe teritoriul satului provin două fragmente de cești specifice perioadei de sfîrșit a epocii bronzului. Ambele sînt din pastă nisipoasă cu suprafața de culoare neagră cu nuanțe castanii. Pe primul fragment apare un ornament format din două benzi orizontale și altele verticale (fig. 7/4). Al doilea fragment de ceașcă păstrează și o tortiță (fig. 7/5), fiind ornamentat cu benzi-șanțuri realizate, ca și la primul fragment de vas, cu o dăltiță, ceea ce dă benzilor un aspect zimțat.

6. *Slatina* (jud. Olt). În cartierul denumit Crișan II¹⁰ s-au găsit două cești de formă aproximativ globulară, cu cîte două torți supraînălțate și cu fund inelar. Ambele vase sînt de bună factură. Asemănătoare în ceea ce privește tehnica și forma, cele două cești au ornamentarea deosebită. Corpul primului vas (fig. 3/2) este decorat cu două benzi de linii duble paralele, dispuse în zig-zag. Al doilea vas este (fig. 8/1) ornamentat cu triunghiuri ce formează două motive deosebite, ce se succed între cele două torți; triunghiuri hașurate opuse la vîrf, avînd lateral două spirale, triunghiuri cu interiorul cu puncte adîncite, dispuse, de asemenea, față în față în interiorul unei benzi verticale. Ornamentele ce împodobesc corpul celor două cești sînt mărginite la partea inferioară prin benzi de linii paralele. Linii asemănătoare apar și sub marginile celor două vase.

7. *Fărcașul de Șus* (com. Hotărani, jud. Olt). În vecinătatea școlii¹¹ s-au găsit mai multe fragmente ceramice caracteristice sfîrșitului epocii bronzului din Oltenia. Se remarcă în mod deosebit ceștile cu corpul relativ globular, gît scurt și două torți supraînălțate cu secțiunea ovală sau triunghiulară, avînd în unele cazuri la partea superioară un buton (fig. 7/7). O ceașcă aproape întreagă are picior inelar, iar gura de formă ușor ovală (fig. 8/2). Două asemenea exemplare cu suprafața neagră cenușie ușor lustruită sînt lipsite de ornament. O ceașcă fragmentară, de aceeași formă, cu torți triunghiulare în secțiune și cu buton are sub margine un șir de triunghiuri mici și adîncite. Pe linia dintre corp și gît apare o bandă-șanțuleț făcută prin împungerea repetată cu un instrument în formă de dăltiță, ceea ce dă benzii aspect de zimți. Din ornamentul vasului se poate distinge doar o porțiune dintr-o bandă scurtă verticală, hașurată prin incizie, bandă care se întilnea, se pare, formînd unghi drept, cu o altă bandă orizontală.

Alte fragmente ceramice indică vase cu deschiderea largă, cu corpul mai mult sau mai puțin bombat, cu marginea ușor răsfrîntă, avînd pe umăr o toartă. asemenea vase au avut probabil cîte două torți. Fragmentele sînt acoperite cu slip lustruit, de culoare neagră-brună cu nuanțe cenușii.

¹⁰ Cercetările Muzeului din Slatina (M. Butoi).

¹¹ Cercetări făcute de Marin Nica. Alte cercetări de pe teritoriul satului au fost întreprinse de noi.

Ornamentarea constă din triunghiuri hașurate. Triunghiurile au în partea de jos puncte adâncite. Corpul vasului este ornamentat cu o succesiune de șiruri verticale, formate din romburi, alternînd cu benzi-șiruri de spirale înlanțuite, asemănătoare literei S. Romburile sînt realizate prin incizii adînci, avînd interiorul hașurat. La colțurile romburilor se află adîncituri mici circulare. Benzile spiralice sînt formate din linii apropiate, paralele, făcute prin împunsături succesive. La baza torții apare un romb executat la fel ca și cele ce compun șirurile. Suprafața ornamentată, așa cum am arătat, este delimitată la partea inferioară de o bandă orizontală, avînd interiorul hașurat cu incizii. Motivele descrise au fost incrustate cu obișnuită substanță albă.

8. *Hotărani* (com. Fărcașele, jud. Olt). Cu prilejul cercetărilor întreprinse pe teritoriul satului s-a găsit un fragment de vas (fig. 4/2) cu deschiderea largă, cu corpul ușor bombat, ornamentat cu două linii executate prin împunsături succesive și cu două triunghiuri larg deschise, hașurate prin incizii.

Descoperirile expuse mai sus prezintă în ansamblu acele trăsături ce definesc perioada tîrzie și finală a culturii Verbicioara și respectiv sfîrșitul epocii bronzului din Oltenia și vestul Munteniei. Materiale caracteristice perioadelor menționate se mai cunosc la Rm. Vilcea¹², Govora-sat, Vlădești, Ișalnița, Slatina, Sălcuța, Orodel, Gătegești etc.

Revenim asupra principalelor trăsături ale materialelor prezentate :

Se evidențiază în mod deosebit vasele cu corpul globular și torți supraînălțate, fund profilat în formă de pedestal sau inelar. Forma lor poate fi derivată tipologic din ceștile fazei Verbicioara III. Ele se aseamănă însă uneori pînă la identitate cu ceștile din faza Tei IV, toate la rîndul lor asemănîndu-se cu cele din cultura Zimnicea—Plovdiv.

Ornamentele derivă în parte din faza Verbicioara III, dar apar și elemente noi : cercul „solar”, meandrul și diverse combinații de triunghiuri.

Îmbinarea elementelor menționate — care dezvăluie tradiții Verbicioara III, dar în mod indiscutabil și strînse legături cu culturile Tei, Zimnicea — Plovdiv, Gîrla Mare, cît și unele influențe Wietenberg — definește faza Verbicioara IV.

Alte observații ne arată :

1. O generalizare a ceramicii, cu mult nisip, avînd culoarea brună — castanie negricioasă ;
2. O ornamentare în tehnica împunsăturilor prin care se realizează benzi-șanțulețe ;
3. Vase cu contur pătrat, frecvente în cultura Gîrla Mare ;
4. Sporirea motivisticii spiralice ;
5. Apariția unor vase de aspect hallstattian timpuriu (forme și ornamente).

Aceste elemente oglindesc o evoluție particulară a culturii din faza Verbicioara V, în care pe fondul fazei anterioare se înmulțesc elementele

¹² D. Berciu, *Buridava*, 1, 1972, p. 15, pl. III/1—2.

de tip Gîrla Mare tîrzie. În structura acestei faze poate fi separată o subfază Verbicioara V a, în care se îmbină elementele Verbicioara și Gîrla Mare și o subfază V b, care, pe lângă elementele proprii subfazei anterioare, se caracterizează în special prin vasele pătrate, idolii „en cloche”, cît și prin apariția ceramicii hallstattiene, ceea ce marchează un element nou. Dacă limita exactă de delimitare a fazelor și subfazelor perioadei Verbicioara tîrzie este greu de trasat, putem spune totuși că descoperirile de la Govorasat și Slatina (Crișan II) ilustrează faza IV, cele de la Copăcelu și parte din cele de la Vulturești, subfaza V a, iar cele de la Ișalnița, Cărpiniș și în parte de la Vulturești, subfaza V b. Descoperirile de la Fărcașu ar fi intermediare între subfazele V a și V b.

Celul de bronz de la Copăcelu, cît și cel de la Vulturești, tipice seriei Uriu-Domănești arată că materialele de la Copăcelu și un orizont de la Vulturești (respectiv faza Verbicioara V a) pot fi datate în faza Bronz D (Reinecke), secolul al XIII-lea î.e.n., Faza V b continuă aceeași cultură, făcînd trecerea organică spre primul orizont hallstattian. Faza Verbicioara IV, în care se mențin încă bune elemente de tradiție Verbicioara III, în raport cu Zimnicea, ar putea fi datată începînd din secolul al XIV-lea î.e.n.

Motivul decorativ cu păsări de apă (gîște, lebede?) este interesant prin persistența acestui element de cult din bronzul mijlociu și pînă în hallstattul mijlociu. Avem în vedere nu numai carele votive de la Dupljaja (R.S.F. Iugoslavia), dar și destul de numeroasele reprezentări de păsări, protome sau uneori chiar vase întregi aparținînd culturii Gîrla Mare. Dăinuirea acestui cult solar în lumea tracică din hallstattul timpuriu și mijlociu este încă o dată documentată de splendidul car de cult (bronz și fier) de la Bujoru¹³, jud. Teleorman. Continuitatea de care vorbim e reflectată de evoluția culturilor materiale începînd cu orizontul Žuto Brdo — Gîrla Mare — Cruceni I, urmat de orizontul Gîrla Mare finală — Ișalnița — Cruceni II, prin orizontul hallstattian timpuriu Susani — Virtop — Insula Banului pînă la orizontul hallstattian mijlociu, ilustrat de cultura Basarabi.

Materialul arheologic documentează în mod limpede cele afirmate mai sus pentru întreg spațiul ce cuprinde ambele maluri ale Dunării, aproximativ din regiunea orașului Belgrad și pînă în valea riului Veda, iar spre nord pînă în Subcarpații meridionali.

Pe de altă parte trebuie să subliniem că evoluția corespunzătoare fazelor tîrzii ale culturii Verbicioara se integrează în schimbările sesizate în evoluția culturală din sud-estul Europei, fiind în strînsă legătură cu culturile Tei, Zimnicea—Plovdiv și chiar cu bronzul tîrziu macedonean. Perioada la care ne referim corespunde etapelor timpurii ale așa-numitei „mari migrații egeene”. Elemente culturale proprii culturilor carpato-dunărene descoperite în Grecia și nord-vestul Asiei Mici documentează participarea populațiilor din aceste regiuni la „marea migrație egeeană”.

13 Gh. David, Magazin istoric, 9, 1975, 8, fig. de la p. 52.

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LA FIN DE LA CULTURE VERBICIOARA

RÉSUMÉ

Localisée pour la première fois en 1949, les investigations effectuées par la suite ont permis de préciser le contenu, la diffusion et le développement de la culture Verbicioara. De nos jours, il est avéré que cette culture, dont l'évolution comporte cinq phases (du Bronze moyen et final), couvrirait — exceptant la zone danubienne du Sud-Ouest — la Petite Valachie toute entière. Les dernières fouilles ont mis au jour quantité d'autres documents mettant en évidence le contenu des deux dernières phases de cette culture (IV et V). L'agglomération de Vulturești a fourni des fragments céramiques, des figurines et une hache à douille de type Uriul-Domănești. Ces figurines anthropomorphes de même que la céramique indiquent la pénétration de certains éléments spécifiques de la culture Gîrla Mare. L'un des vases est orné d'oiseaux palmipèdes (oies, cygnes?). A Copăcelu (département de Vilcea), l'exploration d'une habitation a mis au jour une céramique de tradition locale, marquée par l'influence de la culture Gîrla Mare. Au même endroit, on a trouvé aussi une hache à douille, en bronze. D'autres trouvailles ont été faites à Ocnița, Cărpiniș, Căzănești (département de Vilcea), Slatina, Fărcașul de Sus et Hotărani (département d'Olt), Sălcuța (département de Dolj) offre elle aussi de nouvelles données sur les deux phases susmentionnées.

Tous ces documents archéologiques constituent l'évidence du développement de la culture Verbicioara depuis sa phase III jusqu'au premier horizon hallstattien. Il est clair que les éléments de la phase précédente (III) se poursuivent pendant la phase Verbicioara IV, tout en montrant aussi certaines analogies morphologiques avec les vases des cultures Tei (phase IV), Zimnicea-Plovdiv et Gîrla Mare. On constate, pendant la phase V, la grande affluence des éléments de type Gîrla Mare. Le fait que chez une partie des complexes spécifiques de la phase V on a pu relever des éléments hallstattiens précoces revêt une double signification. D'une part ils servent à délimiter les sous-phases Va et Vb, et d'autre part ils soulignent l'étroitesse des liens entre le Bronze thracique et le premier âge du Fer. Enfin, la présentation plastique anthropomorphe de l'horizon mixte Gîrla Mare — Verbicioara (fig. 5/1—2) indique un mouvement partant de la vallée du Danube en direction de la Grèce.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Carte des localités mentionnées dans l'étude ci-dessus : 1 Vulturești (Olt); 2 Copăcelu (Vilcea); 3 Ocnița (Ocele Mari-Vilcea) 4 Cărpiniș (Vilcea); 5 Căzănești (Vilcea); 6 Slatina; 7 Fărcașul de Sus (Olt); 8 Hotărani (Olt).

Fig. 2. Fragments céramiques découverts à Vulturești.

Fig. 3. Vases. 1 Vulturești; 2 Slatina (Crișan II).

Fig. 4. Fragments céramiques. 1, 3—4 Vulturești; 2 Hotărani; 5—6 Copăcelu; 7—9 Ocnița.

Fig. 5. Vulturești. 1—2 Figurines en terre cuite anthropomorphes; 3—6 fusaioles; 7 hache à douille en bronze de Vulturești, 8 Hache à douille de Copăcelu.

Fig. 6. Copăcelu. Fragments céramiques.

Fig. 7. Fragments céramiques. 1 Ocnița; 2—3 Cărpiniș; 4—5 Căzănești; 6—7 Fărcașul de Sus.

Fig. 8. Vases. 1 Slatina (Crișan II); 2 Fărcașul de Sus.